

دستورالعمل مدیریت زیست محیطی و بهداشتی فضولات دامی مایع و جامد در گاوداری‌های صنعتی و مجتمع‌های دامپروری

فصل اول : کلیات

ماده ۱- هدف

هدف از دستورالعمل مدیریت زیست محیطی فضولات دامی مایع و جامد (پسماند) در گاوداری‌های صنعتی و مجتمع‌های دامپروری، حل معضلات زیست محیطی صنعت گاوداری کشور و ایجاد وحدت رویه در استان‌ها، جهت کنترل و نظارت بر نحوه عملکرد واحدهای گاوداری صنعتی و مجتمع‌های دامپروری، در راستای اجرای ماده ۲۱ ضوابط و روش‌های مدیریت اجرایی پسماندهای کشاورزی می‌باشد.

ماده ۲- تعاریف واژه‌ها و اصطلاحات

واژه‌ها و اصطلاحات به کار رفته در این دستورالعمل دارای مفاهیم و معانی زیر می‌باشند:

۱-۲- **گاوداری (گاوداری صنعتی):** به واحدهایی که مبادرت به نگهداری و پرورش گاو داشتی (شیری) و یا گاو پرواری (گوشتی) به شیوه صنعتی (با ظرفیت حداقل ۵۰ راس مولد) بصورت انفرادی و یا در قالب مجتمع دامداری می‌نمایند، اطلاق می‌شود.

۲-۲- **مجتمع دامپروری:** مکانی که در آنجا تعدادی دامداری با یک نوع دام با شیوه بهره برداری واحد، توسط یک شرکت یا یک تعاونی متشکل از چندین دامدار و در واحدهای مجزا که در صورت نیاز به همراه یک یا چند کارخانه و خدمات مورد نیاز فنی و رفاهی که در پرورش و تولید فرآورده‌های دامی فعالیت دارند حمایت شده و با یک مدیریت واحد اداره می‌شوند را مجتمع دامپروری گویند.

۳-۲- **فضولات (فضولات دامی):** به مواد جامد و یا مایع دفع شده توسط دام (که مطابق قانون مدیریت پسماند به عنوان پسماندهای عادی کشاورزی محسوب می‌شوند)، اطلاق می‌شود.

۴-۲- **سالم سازی (بی خطر سازی):** بکارگیری روش‌های مناسب و متناسب در گاوداری‌ها به منظور کاهش مخاطرات فضولات تولیدی تا حد دستیابی به حدود مجاز شاخص‌های ملاک عمل در این دستورالعمل.

۵-۲- **فاضلاب:** هر نوع ماده مایع زائد حاصل از فعالیت‌های بخش‌های مختلف گاوداری‌ها از جمله کلیه آب‌های مصرف شده گاوداری (آب حاصل از شستشوی تجهیزات و سالن‌ها در بخش‌های شیر دوشی، مخازن، CIP، پرورشگاه و زایشگاه دام، خودروهای حمل شیر و...) و همچنین آب حاصل از شستشوی فضولات دامی و سالن‌های نگهداری (در صورتیکه مصرفی برای آنها وجود نداشته و نیاز به دفع داشته باشند) که خواص فیزیکی، شیمیایی و یا بیولوژیکی آن به حدی تغییر کرده است که قابلیت مصرف در بهترین مورد خاص خود را از دست داده است.

۶-۲- **استانداردهای ملاک عمل:** منظور "استاندارد خروجی فاضلابها" است که در آن حدود مجاز فاکتورهای شاخص آلاینده فاضلاب خروجی به محیط‌های پذیرنده از سوی سازمان حفاظت محیط زیست تعیین گردیده است. منظور از فاکتورهای

دستورالعمل مدیریت زیست محیطی و بهداشتی فضولات دامی مایع و جامد در گاوداری‌های صنعتی و مجتمع‌های دامپروری

- شاخص آلاینده، فاکتورهای شاخص مندرج در دستورالعمل خوداظهاری در پایش می باشد.
- ۷-۲- **تصفیه فاضلاب:** بکارگیری فرآیندهای مناسب و متناسب، به منظور تقلیل بارآلودگی فاکتورهای شاخص آلاینده تا حد دسترسی به استانداردهای ملاک عمل سازمان حفاظت محیط زیست جهت دفع در محیط‌های پذیرنده.
- ۸-۲- **مدیریت زیست محیطی:** بکارگیری روش‌های کارا (روش‌های مناسب و متناسب) برای کنترل و کاهش انتشار آلاینده‌گی تا حد دسترسی به حدود مجاز استانداردهای ملاک عمل و حفظ محیط زیست.
- ۹-۲- **برنامه مدیریت زیست محیطی:** برنامه عملیاتی شامل نحوه مدیریت و روش‌های بی خطر سازی فضولات دامی (جامد و مایع) به همراه پایش فاکتورهای شاخص آلاینده پساب، پسماند، آب، خاک و هوای واحدهای گاوداری جهت دستیابی به حدود مجاز کلیه فاکتورهای شاخص آلاینده مطابق استانداردهای ملاک عمل، به منظور رعایت کلیه اهداف زیست محیطی مدنظر. این برنامه باید توسط هر یک از واحدها راسا و یا با استفاده از خدمات مشاورین ذیصلاح تهیه و قبل از اجرا، چارچوب آن به تأیید سازمان حفاظت محیط زیست برسد.
- ۱۰-۲- **فرآیند رفع آلودگی:** مجموعه اقدامات لازم برای رفع آلاینده‌گی فضولات دامی و فاضلاب‌ها و رسیدن به حدود مجاز و استانداردهای ملاک عمل سازمان حفاظت محیط زیست.
- ۱۱-۲- **تثبیت شدن:** دستیابی به حدود مجاز و پایدار پارامترهای بیولوژیکی، شیمیایی و فیزیکی از طریق فرآیندهای مختلف تصفیه.
- ۱۲-۲- **آب سطحی:** عبارت است از آب‌های جاری فصلی یا دائمی، دریاچه‌های طبیعی یا مصنوعی و تالاب‌ها
- ۱۳-۲- **چاه جاذب:** عبارت است از حفره یا گودالی که قابلیت جذب داشته و کف آن تا بالاترین سطح ایستایی (حداقل ۳ متر) فاصله داشته باشد.
- ۱۴-۲- **ترانشه جذبی:** عبارت است از مجموعه‌ای از کانال‌های افقی که فاضلاب به منظور جذب در زمین به آن‌ها تخلیه شده و فاصله کف آن تا بالاترین سطح ایستایی (حداقل ۳ متر) باشد.
- ۱۵-۲- **نمونه مرکب:** عبارت است از تهیه یک نمونه ۲۴ ساعته از نمونه‌هایی که با فواصل زمانی (حداکثر ۴ ساعت) تهیه شده‌اند.
- ۱۶-۲- **بهداشت فردی:** عبارت است از رعایت دستورات و عادات بهداشتی و دوری جستن از رفتارها و عادات غیر بهداشتی که باعث می‌شود فرد در معرض عوامل و شرایط بیماری‌زا قرار نگرفته و به بیماری ناشی از آن‌ها دچار نشوند.
- ۱۷-۲- **متصدی:** صاحبین گاوداری‌های صنعتی و اشخاصی که به نحوی در امور جمع‌آوری، نگهداری و حمل و نقل فضولات دامی فعالیت دارند.
- ۱۸-۲- **مسئول فنی بهداشتی:** شخصی که پس از تأیید صلاحیت توسط سازمان نظام دامپزشکی و با اخذ پروانه اشتغال از سازمان دامپزشکی کشور و یا ادارات تابعه، وظیفه کنترل بهداشتی را در واحدهای موضوع این آیین نامه، مطابق شرح وظایف ابلاغی از سوی سازمان دامپزشکی کشور را برعهده دارد.

دستورالعمل مدیریت زیست محیطی و بهداشتی

فضولات دامی مایع و جامد در گاوداری های صنعتی و مجتمع های دامپروری

۱۹-۲- سامانه قرنطینه: سامانه یکپارچه قرنطینه و امنیت زیستی سازمان دامپزشکی کشور به نشانی اینترنتی «WWW.e.ivo.ir»

۲۰-۲- **گواهی بهداشتی حمل:** گواهی دارای شناسه رهگیری صادر شده از سامانه یکپارچه قرنطینه و امنیت زیستی سازمان دامپزشکی کشور.

۲۱-۲- **سامانه بارنامه برخط:** سامانه الکترونیکی سازمان راهداری و حمل و نقل جاده ای کشور.

۲۲-۲- **مواد کودی:** هر نوع کود، ماده بهساز خاک، بهبود دهنده رشد گیاه و یا بستر کشت با بنیان شیمیایی، آلی، زیستی و یا ترکیبی از آن ها که دارای شماره ثبت مواد کودی از وزارت جهاد کشاورزی (موسسه تحقیقات خاک و آب) می باشد.

۲۳-۲- **کود:** هر ماده آلی یا معدنی با منشاء طبیعی یا مصنوعی که به خاک یا گیاه اضافه می شود تا یک یا چند عنصر ضروری برای رشد گیاه را تامین کند.

۲۴-۲- **فضولات جامد تثبیت شده (فراوری شده):** بر اساس "شیوه نامه ثبت و کنترل مواد کودی" این نوع فضولات به عنوان ماده کودی تلقی نمی گردد. در صورت استفاده از فضولات جامد تثبیت شده (با ویژگی های مندرج در این دستورالعمل) به منظور تامین بخشی از عناصر غذایی مورد نیاز گیاه، حداکثر مقدار مجاز مصرف آن با توجه به نوع کشت و نتایج آزمون خاک تعیین می گردد.

۲۵-۲- **فضولات مایع تثبیت شده (فراوری شده):** بر اساس "شیوه نامه ثبت و کنترل مواد کودی" این نوع فضولات به عنوان ماده کودی تلقی نمی گردد. در صورت استفاده از فضولات مایع تثبیت شده (با ویژگی های مندرج در این دستورالعمل) به منظور تامین بخشی از عناصر غذایی مورد نیاز گیاه، حداکثر مقدار مجاز مصرف آن با توجه به نوع کشت و نتایج آزمون خاک تعیین می گردد.

۲۶-۲- **آزمایشگاه معتمد:** آزمایشگاهی است که در بخش های دولتی و غیر دولتی کشور وجود دارد و توانایی آن جهت سنجش پارامترهای زیست محیطی بر اساس ضوابط و مقررات جاری، مورد تأیید سازمان حفاظت محیط زیست قرار گرفته است.

۲۷-۲- **آزمایشگاه منصوب به وزارت جهاد کشاورزی:** آزمایشگاه های معتمد جهاد کشاورزی .

۲۸-۲- **سامانه جامع محیط زیست انسانی:** نرم افزار تحت وب معاونت محیط زیست انسانی سازمان حفاظت محیط زیست که اطلاعات کاملی از واحدهای گاوداری به همراه پایش های آن ها، ثبت، نگهداری و بروزرسانی می شود.

۲۹-۲- **اراضی کشاورزی:** در این دستورالعمل به اراضی اعم از باغ ها، نهالستان ها، اراضی زیر کشت آبی، دیم و آیش اطلاق می - شود که در آن ها محصولات زراعی و باغی تولید می گردد.

۳۰-۲- **برکه های تثبیت (لاگون) ایزوله شده:** گودال های خاکی نفوذ ناپذیر (ایزوله شده با استفاده از مصالح طبیعی یا مصنوعی مانند: رس، ژئوممبران، بتن و...) با ابعاد مناسب که فاضلاب برای مدت مشخص در آن نگهداری شده و با عمل ته نشینی و به کمک نور خورشید، حرارت، رشد جلبک ها و میکروارگانیسم ها، مواد آلی موجود در آن تجزیه و تثبیت می شود.

دستورالعمل مدیریت زیست محیطی و بهداشتی فضولات دامی مایع و جامد در گاوداری‌های صنعتی و مجتمع‌های دامپروری

ماده ۳- دامنه کاربرد

این دستورالعمل در خصوص ضوابط، مقررات و الزامات زیست محیطی در تمامی مراحل تفکیک، جمع‌آوری، بیخطر سازی و حمل و نقل فضولات (جامد و مایع) دامی و نیز جمع‌آوری، تصفیه و دفع بهداشتی فضلاب تولیدی در گاوداری‌های صنعتی کاربرد دارد.

ماده ۴- قوانین و مقررات مرتبط

- ۱-۴ قانون مدیریت پسماند - مصوب ۱۳۸۳
- ۲-۴ آئین نامه اجرایی قانون مدیریت پسماندها - مصوب ۱۳۸۴
- ۳-۴ ضوابط و روش‌های مدیریت اجرایی پسماندهای کشاورزی
- ۴-۴ قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست- مصوب ۱۳۵۳/۳/۲۸ و اصلاحیه ۱۳۷۱/۸/۲۴
- ۵-۴ قانون مجازات اسلامی- تعزیرات- مصوب ۱۳۷۵/۳/۲ با اصلاحات ۱۳۷۶/۵/۸
- ۶-۴ قانون حفاظت از خاک- مصوب ۱۳۹۸
- ۷-۴ قانون هوای پاک- مصوب ۱۳۹۶
- ۸-۴ آئین نامه اجرایی قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست- مصوب ۱۳۵۴/۱۲/۰۳ و اصلاحیه ۱۳۷۴/۱۰/۳۰
- ۹-۴ قانون سازمان دامپزشکی کشور- مصوب ۱۳۵۰
- ۱۰-۴ آیین نامه اجرایی نظارت بهداشتی دامپزشکی- مصوب ۱۳۸۷
- ۱۱-۴ آئین نامه جلوگیری از آلودگی آب- مصوب ۱۳۷۳
- ۱۲-۴ آئین نامه اجرایی ماده (۳۴) قانون برنامه پنجساله ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران- مصوب ۱۳۹۷
- ۱۳-۴ آیین نامه اجرایی قانون اجازه تأسیس آزمایشگاه‌های تجزیه خاک و گیاه و آزمایشگاه‌های تشخیص آفات و بیماری‌های گیاه توسط بخش تعاونی و خصوصی
- ۱۴-۴ ضوابط و معیارهای استقرار واحدهای صنعتی و تولیدی (تصویب نامه شماره ۷۸۹۴۶/ت/۳۹۱۲۷ هـ مورخ ۱۳۹۰/۴/۱۵ و تصویب نامه اصلاحیه شماره ۱۷۹۵۶/ت/۳۹۱۲۷ هـ مورخ ۱۳۹۱/۲/۰۴ هیئت وزیران
- ۱۵-۴ آئین نامه ثبت و کنترل کیفی انواع مواد کودی- ابلاغیه ۰۲۰/۲۳۵۸۵ مورخ ۱۳۹۳/۰۸/۲۱
- ۱۶-۴ نظام اجرایی آزمایشگاه‌های خاکشناسی و شرکت‌های خدمات مشاوره فنی خاکشناسی و مدیریت خاک - ابلاغیه ۰۲۰/۲۱۴۳۵ مورخ ۱۳۹۷/۱۱/۰۲
- ۱۷-۴ قوانین، مقررات، ضوابط و استانداردهای محیط زیست انسانی؛
- ۱۸-۴ ضوابط خود اظهاری در پایش آلودگی محیط زیست و شیوه نامه های آزمایشگاه معتمد؛
- ۱۹-۴ دستور العمل فنی موسسه تحقیقات خاک و آب وزارت جهاد کشاورزی.

دستورالعمل مدیریت زیست محیطی و بهداشتی فضولات دامی مایع و جامد در گاوداری‌های صنعتی و مجتمع‌های دامپروری

ماده ۵- مسئولیت اجراء

متصدیان و مسئولین فنی، بهداشتی گاوداری‌های صنعتی و اشخاصی که به نحوی در امور جمع آوری، نگهداری و حمل و نقل فضولات (جامد و مایع) دامی فعالیت دارند، ملزم به رعایت مفاد این دستورالعمل بوده و هر یک از سازمان‌ها و دستگاه‌های اجرایی براساس وظایف قانونی محوله از سوی قانونگذار مسئول نظارت بر حسن اجرای تکالیف قانونی آن می‌باشند.

۵-۱- متصدیان واحدهای موضوع این دستورالعمل مکلف به انجام اقدامات زیر می‌باشد:

۵-۱-۱- رعایت ضوابط، مقررات و الزامات ابلاغی از سوی سازمان حفاظت محیط زیست، وزارت جهاد کشاورزی و وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی.

۵-۱-۲- همکاری لازم با مأمورین سازمان حفاظت محیط زیست، وزارت جهاد کشاورزی و وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی.

۵-۱-۳- بکارگیری روش‌های مناسب و متناسب به منظور رفع آلودگی فضولات و فاضلاب تولیدی تا حد دسترسی به حدود مجاز استانداردهای مورد نظر.

۵-۱-۴- بکارگیری کارشناس مجرب (مسئول فنی بهداشتی) برای اجرای این دستورالعمل و فعالیت در امور مربوط به آن.

۵-۲- مسئول فنی بهداشتی مکلف به انجام اقدامات زیر می‌باشد:

۵-۲-۱- کنترل زیست محیطی، بهداشتی و کلیه امور مربوط به واحد تحت مسئولیت مطابق شرح وظایف محوله و مفاد این دستورالعمل؛

۵-۲-۲- صدور گواهی بهداشتی حمل فضولات دامی از طریق سامانه قرنطینه.

۵-۳- معاونت امور تولیدات دامی وزارت جهاد کشاورزی مکلف به انجام اقدامات زیر از طریق گروه محیط زیست و سلامت غذای سازمان جهاد کشاورزی استان‌ها می‌باشد:

۵-۳-۱- هماهنگی و همکاری لازم با ادارات کل حفاظت محیط زیست، دامپزشکی و سایر مراجع ذیربط استان جهت بررسی و رفع موانع و مشکلات احتمالی موجود در خصوص بهبود مدیریت فضولات دامی (پسماند و پساب) در گاوداری‌های صنعتی.

۵-۳-۲- انجام بازدید و نظارت بر روند پیشرفت فیزیکی اجرای سیستم‌های مدیریت زیست محیطی فضولات دامی در واحدهای گاوداری صنعتی و ارائه گزارش به اداره کل حفاظت محیط زیست استان.

۵-۴- سازمان حفاظت محیط زیست موظف به انجام اقدامات زیر از طریق اداره کل حفاظت محیط زیست استان‌ها می‌باشد:

۵-۴-۱- پیگیری جدی تا رفع کامل معضلات و مخاطرات زیست محیطی منتج از صدور اخطار کتبی بر مبنای پایش‌های انجام

دستورالعمل مدیریت زیست محیطی و بهداشتی

فضولات دامی مایع و جامد در گاوداری‌های صنعتی و مجتمع‌های دامپروری

شده توسط آزمایشگاه‌های ادارات کل حفاظت محیط زیست استان‌ها و یا آزمایشگاه‌های معتمد (در مواردی که شدت آلودگی منتشره به محیط زیست بیش از حدود مجاز بار آلودگی هر یک از فاکتورهای شاخص آلاینده مندرج در استانداردهای ملاک عمل باشد) با ذکر نوع و میزان آلودگی و همچنین مهلت رفع آلودگی (که متناسب با شرایط تعیین می‌شود) به متصدی گاوداری.

تبصره: در صورتی که متصدیان گاوداری‌های دریافت کننده اخطاریه با دلایل و مدارک قابل قبول اثبات نماید که رفع آلودگی ظرف مهلت مقرر در اخطاریه عملی نمی‌باشد، سازمان حفاظت محیط زیست می‌تواند مهلت اضافی مناسب برای این-گونه واحدها (بر اساس قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست و مفاد بند ۴ دستورالعمل نحوه تعیین لیست صنایع آلاینده منوط به ارائه برنامه زمانبندی برنامه مدیریت زیست محیطی قابل قبول سازمان حفاظت محیط زیست از طرف متصدیان واحد آلاینده) قائل شود.

۵-۴-۲- برخورد با موارد تخلف به تناسب نوع و میزان تخلف با رعایت قوانین و مقررات جاری مربوطه؛

۵-۴-۳- نظارت بر حسن اجرای مفاد این دستورالعمل در حوزه وظایف قانونی محوله؛

۵-۵- وزارت جهاد کشاورزی موظف به انجام اقدامات زیر از طریق سازمان جهاد کشاورزی استان‌ها می‌باشد:

۵-۵-۱- بررسی برنامه‌های مدیریت زیست محیطی گاوداری‌ها و همکاری با سازمان در نظارت بر عملکرد زیست محیطی آنها؛

۵-۵-۲- ترویج و آموزش مدیریت صحیح پسماندها و پساب گاوداری‌ها برای متصدیان امور؛

۵-۵-۳- پیش بینی راهکارها و روش‌های منجر به کاهش پسماند گاوداری‌های صنعتی و مجتمع‌های دامپروری؛

۵-۶- سازمان دامپزشکی کشور مکلف به انجام اقدامات زیر از طریق اداره کل دامپزشکی استان‌ها می‌باشد:

۵-۶-۱- برخورد با موارد تخلف به تناسب نوع و میزان تخلف با رعایت قوانین و مقررات مربوطه؛

۵-۶-۲- تهیه و تدوین ضوابط ضروری و ابلاغ به متصدیان مربوطه جهت اجرا؛

۵-۶-۳- صدور پروانه اشتغال به حمل بهداشتی فضولات دامی برای خودروهای واجد شرایط؛

۵-۶-۴- نظارت بر حسن اجرای مفاد این دستورالعمل در حوزه وظایف قانونی محوله؛

۵-۷- موسسه تحقیقات خاک و آب موظف به انجام اقدامات زیر می‌باشد:

۵-۷-۱- ارائه دستورالعمل‌های مدیریت حاصلخیزی خاک و تغذیه گیاه با تاکید بر استفاده از فضولات جامد و مایع (تثبیت

شده) در اراضی کشاورزی؛

۵-۷-۲- ارائه دستورالعمل حداکثر حجم مجاز مصرف فضولات جامد و مایع تثبیت شده؛

۵-۷-۳- تهیه و ابلاغ دستورالعمل‌های فنی مرتبط با فضولات (جامد و مایع) دامی تثبیت شده به آزمایشگاه‌های خاکشناسی.

۵-۷-۴- بازبینی و به روزرسانی پارامترها و استانداردهای مربوطه با هماهنگی سازمان حفاظت محیط زیست و سایر دستگاه-

های ذی‌مداخل.

دستورالعمل مدیریت زیست محیطی و بهداشتی فضولات دامی مایع و جامد در گاوداری‌های صنعتی و مجتمع‌های دامپروری

۵-۸- وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی موظف به انجام اقدامات زیر می باشد:

۵-۸-۱- نظارت بر موارد بهداشتی مفاد دستورالعمل؛

۵-۸-۲- برخورد با متخلفین مطابق با قوانین مربوطه؛

فصل دوم : مدیریت زیست محیطی و بهداشتی فضولات دامی

ماده ۶- عملیات جمع آوری، تفکیک، انتقال، ذخیره سازی و سالم سازی فضولات (جامد و مایع) دامی باید به گونه‌ای مدیریت شود که ضمن جلوگیری از گسترش عوامل بیماری‌زا، هرگونه مخاطره برای محیط زیست و نیز جمعیت دامی و انسانی را به حداقل ممکن کاهش دهد.

ماده ۷- عملیات تفکیک فضولات خام در محل گاوداری باید با رعایت موارد زیر انجام پذیرد.

۷-۱- رعایت شرایط زیست محیطی - بهداشتی و جلوگیری از پراکنده شدن فضولات در محیط اطراف و شیوع عوامل مخاطره آمیز؛

۷-۲- جداسازی ناخالصی‌های فیزیکی غیرقابل تجزیه موجود در فضولات دامی (از قبیل پلاک گوش، کیسه‌های پلاستیکی و ...)

۷-۳- جداسازی فضولات جامد از مایع با استفاده از شیوه‌های مناسب و متناسب.

۷-۴- پسماندهای تولیدی سایر بخش‌های گاوداری (رستوران، سرویس‌های بهداشتی، قسمت اداری و...) نباید با فضولات دامی مخلوط شوند.

تبصره- مدیریت سایر پسماندهای تولیدی (پسماندهای عادی، دامپزشکی، لاشه و اجساد دام و...) مشمول ضوابط و مقررات مربوطه خواهند بود.

ماده ۸- عملیات انتقال فضولات دامی خام (پس از تفکیک) به محل ذخیره سازی باید با رعایت موارد زیر انجام پذیرد.

۸-۱- رعایت شرایط زیست محیطی - بهداشتی و جلوگیری از پراکنده شدن فضولات در محیط اطراف و شیوع عوامل مخاطره آمیز.

۸-۲- در نظر گرفتن خودروی حمل اختصاصی برای انتقال فضولات.

۸-۳- شستشوی کامل و گند زدایی خودروهای حمل فضولات دامی پس از خاتمه فعالیت با استفاده از ضدعفونی کننده های مجاز.

تبصره- از هرگونه مخلوط نمودن فضولات خام با فضولات سالم سازی شده، باید اجتناب شود.

ماده ۹- خروج فضولات خام (جامد و مایع) از گاوداری ممنوع بوده و باید قبل از خروج نسبت به انجام عملیات سالم سازی (بی

دستورالعمل مدیریت زیست محیطی و بهداشتی

فضولات دامی مایع و جامد در گاوداری‌های صنعتی و مجتمع‌های دامپروری

خطرسازی) آن در محل گاوداری با رعایت موارد زیر اقدام شود:

۹-۱- محل در نظر گرفته شده برای نگهداری (ذخیره سازی) فضولات خام باید در منتهی‌الیه گاوداری (در حریم گاوداری) به نحوی مستقر شود که جهت وزش باد غالب به سمت اماکن مسکونی و حتی الامکان جایگاه‌های نگهداری و پرورش دام نباشد.

تبصره- در خصوص گاوداری‌های موجود که امکان جابجایی محل‌های ذخیره سازی فضولات خام فراهم نمی‌باشد، متصدی گاوداری باید با اعمال تمهیدات لازم (ایجاد موانع فیزیکی و یا موانع طبیعی مانند کاشت درخت در سه ردیف فی مابین محل ذخیره سازی فضولات دامی و جایگاه‌های نگهداری و پرورش) و جلوگیری از گسترش عوامل بیماری‌زا، هرگونه مخاطره زیست محیطی- بهداشتی را به حداقل ممکن کاهش دهد.

۹-۲- چیدمان و موقعیت استقرار تاسیسات اصلی و جانبی گاوداری، باید به نحوی باشد که انتقال فضولات دامی با رعایت اصول بهداشتی انجام شده و از هرگونه آلودگی متقاطع خودداری شود.

۹-۳- درنظر گرفتن درب ورود و خروج اختصاصی (مجهز به داکت شستشو و گند زدایی و یا حوضچه گندزدایی) برای خودروهای حمل فضولات دامی، الزامی است.

تبصره- در صورت عدم امکان درنظر گرفتن درب ورود و خروج اختصاصی، درب خروجی فضولات سالم سازی شده به نحوی در نظر گرفته شود که خودروهای حمل کوتاه‌ترین مسیر را تا محل نگهداری (دپوی) فضولات طی نموده و در مسیر جایگاه‌های نگهداری و پرورش دام و سایر تاسیسات مرتبط گاوداری نباشد.

۹-۴- محل نگهداری (ذخیره سازی) فضولات دامی باید کاملاً عایق بندی شده (بدون هرگونه نشتی) و از جنس مناسب (محکم، مقاوم و قابل شستشو و گندزدایی کردن)، شیب بندی مناسب کف (جهت جمع‌آوری شیرابه) باشد.

۹-۵- محل در نظر گرفته شده برای نگهداری (ذخیره سازی) فضولات خام نباید سبب آلودگی منابع خاک، آب سطحی و زیرزمینی و منابع زیستی گردد.

۹-۶- تعداد و ظرفیت برکه‌های تثبیت ایزوله شده/انبارهای در نظر گرفته شده برای نگهداری (ذخیره سازی) فضولات مایع و جامد، باید متناسب با ظرفیت نگهداری حداقل یک ماه فضولات تولیدی گاوداری باشد.

۹-۷- به منظور جلوگیری از ایجاد گرد و غبار و نیز کمک به فرآیند تخمیر، تعدیل رطوبت در محدوده ۵۰ تا ۶۰ درصد الزامی است.

۹-۸- در هنگام بروز اپیدمی، گندزدایی سطح فضولات دامی با استفاده از ضدعفونی‌کننده‌های مناسب تجاری (از جمله فرمالین) الزامی است.

۹-۹- کارگران شاغل در بخش‌های دریافت، سالم سازی و بارگیری فضولات دامی باید مجهز به پوشش‌های مناسب ایمنی و محافظت فردی باشند.

۹-۱۰- دما و زمان ماند فضولات خام باید به گونه‌ای تنظیم و مدیریت شود که ضمن حفظ کیفیت فضولات دامی، باعث حذف عوامل بیماری‌زا و دستیابی به حدود مجاز و پایدار پارامترهای بیولوژیکی، شیمیایی و فیزیکی، ایمن و مناسب برای خروج

دستورالعمل مدیریت زیست محیطی و بهداشتی فضولات دامی مایع و جامد در گاوداری‌های صنعتی و مجتمع‌های دامپروری

از گاوداری باشد.

تبصره ۱- زمانی که دمای عمق ۶۰ سانتی متری فضولات جامد دامی به ۶۵-۶۸ درجه سلسیوس برسد، با توجه به شرایط محیطی باید فضولات دامی را به مدت حداقل ۳ روز در این دما نگهداری تا با توجه به فرآیند تخمیر، عوامل بیماریزا از بین رفته و آماده برای بارگیری شود. در این شرایط حداقل یک بار در روز زیر و رو کردن فضولات برای اینکه کل توده در معرض دمای مذکور قرار گیرد الزامی می‌باشد.

تبصره ۲- فضولات مایع دامی به منظور سالم سازی (بی خطر سازی) باید به مدت ۱۵ روز در دمای ۳۵-۵۵ درجه سانتی‌گراد و یا به مدت ۶۰ روز در دمای ۲۰ درجه سلسیوس در برکه‌های تثبیت و یا لاگون‌های بی‌هوازی نگهداری شوند.

تبصره ۳- ویژگی‌های میکروبیولوژی فضولات مایع و یا جامد سالم سازی (بی خطر سازی) شده به شرح جدول (۱) می‌باشد.

جدول (۱): ویژگی‌های میکروبیولوژی فضولات (جامد/مایع) سالم سازی (بی خطر سازی) شده

M	m	C	n	آزمون
۳۰۰	۱۰	۲	۵	شمارش انتروباکتریاسه (در یک گرم)
۰	۰	۰	۵	سالمونلا (در ۲۵ گرم)
n (تعداد نمونه): تعداد نمونه‌هایی که باید مورد آزمایش قرار گیرند. m (حد آستانه تعداد باکتری‌ها): اگر تعداد باکتری‌ها در کل نمونه‌ها از m تجاوز نکند، نتیجه قابل قبول خواهد بود. M (حداکثر آستانه پذیرش): اگر تعداد باکتری‌ها در یک یا چند نمونه برابر و یا بیشتر از M باشد نتیجه نامطلوب تلقی می‌شود. C: حداکثر تعداد نمونه‌های معیوب (نقص دار) قابل اغماض (قابل پذیرش) است که در مورد میکروارگانیسم‌های مضر برای سلامتی C برابر صفر است.				

بر اساس استاندارد:

REGULATION (EC) No 1774/2002 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 3 October 2002

تبصره ۴- سازمان دامپزشکی کشور موظف است ظرف مدت شش ماه از ابلاغ این دستورالعمل نسبت به تدوین استاندارد ملی ویژگی‌های میکروبیولوژی فضولات (جامد/مایع) سالم سازی (بی خطر سازی) شده و تصویب آن در مراجع ذیصلاح اقدام نماید.

ماده ۱۰- حمل و نقل فضولات دامی باید با رعایت موارد زیر انجام پذیرد:

۱-۱۰- حمل کنندگان فضولات دامی مکلف به انجام اقدامات زیر می‌باشد:

۱-۱-۱۰- اخذ پروانه اشتغال به حمل بهداشتی فضولات دامی از اداره کل دامپزشکی استان؛

دستورالعمل مدیریت زیست محیطی و بهداشتی

فضولات دامی مایع و جامد در گاوداری‌های صنعتی و مجتمع‌های دامپروری

تبصره ۱- صدور گواهی بهداشتی حمل فضولات دامی از سوی مسئول فنی بهداشتی واحد مبدا (محل بارگیری) باید از سامانه قرنطینه انجام پذیرد.

تبصره ۲- تایید تخلیه فضولات دامی تحویلی در مقصد باید در سامانه قرنطینه ثبت گردد.

۱-۱-۲- تحویل (تخلیه) محموله صرفاً در محل درج شده در گواهی بهداشتی حمل؛

۱-۱-۳- شستشوی کامل و گندزدایی خودرو با استفاده از ضدعفونی کننده‌های مؤثر پس از تحویل (تخلیه) محموله؛

۱-۱-۴- اخذ کارت تندرستی (سلامت) و گواهی معاینات شغلی از مراکز بهداشتی و درمانی برای راننده خودرو؛

۱-۱-۵- استفاده از پوشش‌های مناسب ایمنی و محافظت فردی در زمان تخلیه و بارگیری فضولات دامی؛

ماده ۱۱ - خودروهایی که مبادرت به حمل و نقل فضولات دامی می‌نمایند، باید دارای شرایط زیر باشند:

۱-۱-۱- دیوار، سقف و کف اتاق خودرو باید کاملاً یکپارچه، صاف و صیقلی، قابل شستشو و ضد عفونی کردن و بدون هر گونه خلل و فرج بوده به نحوی که موجب نشت و یا انتشار آلودگی در مسیر حمل نشوند.

۱-۱-۲- مجهز به تجهیزات لازم به منظور سهولت تخلیه کود از جمله: جک/بالابر

۱-۱-۳- درب تخلیه مواد باید به نحوی طراحی شود که از ریزش مواد و هدر رفت آن در زمان حمل و نقل، ممانعت بعمل آید.

۱-۱-۴- در صورت استفاده از خودرو حمل روباز، باید سطح اتاق با پوشش‌های مناسب (با قابلیت شستشو و گندزدایی و نیز غیر قابل نفوذ) پوشیده شود.

۱-۱-۵- برای حمل فضولات مایع باید از تانکرهای مخصوص و یا ظروف مناسب برای این امر، بهره‌گیری نمود.

۱-۱-۶- حمل و نقل بین استانی فضولات دامی جامد و فضولات مایع بی خطر شده جهت تحویل به واحدهای تولید مواد کودی باید با تایید اداره کل حفاظت محیط زیست استان‌های مبدا و مقصد و از طریق سامانه جامع محیط زیست انسانی پسماند انجام گردد.

فصل سوم: مدیریت زیست محیطی و بهداشتی فاضلاب گاوداری‌ها

ماده ۱۲- جمع‌آوری، تصفیه و دفع بهداشتی فاضلاب گاوداری‌ها (آب حاصل از شستشو و گندزدایی سالن و تجهیزات شیردوشی «CIP»، خودروهای حمل شیر و ...) باید به نحوی مدیریت شود که ضمن جلوگیری از گسترش عوامل مخاطره‌آمیز، هرگونه مخاطره برای محیط زیست و نیز جمعیت دامی و انسانی را به حداقل ممکن کاهش دهد، لذا رعایت موارد زیر نیز الزامی است:

۱-۱۲- متصدی گاوداری مکلف به انجام اقدامات زیر می‌باشد:

۱-۱-۱- غلظت آلودگی فاکتورهای شاخص آلاینده فاضلاب‌های تولیدی را با استفاده از فناوری‌های مناسب و متناسب تا حد دسترسی به حدود مجاز استانداردهای ملاک عمل سازمان حفاظت محیط زیست قبل از دفع به محیط تصفیه نماید.

دستورالعمل مدیریت زیست محیطی و بهداشتی

فضولات دامی مایع و جامد در گاوداری‌های صنعتی و مجتمع‌های دامپروری

تبصره ۱- آن دسته از گاوداری‌هایی که بار آلودگی کلیه فاکتورهای شاخص آلاینده فاضلاب تولیدی آن‌ها کمتر از حد استانداردهای تعیین شده از سوی سازمان حفاظت محیط زیست می‌باشد، می‌توانند با کسب موافقت سازمان، نسبت به دفع بهداشتی فاضلاب تولیدی بدون تصفیه اقدام نمایند.

تبصره ۲- رقیق کردن فاضلاب در مرحله تخلیه به عنوان تصفیه ممنوع است.

۱۲-۱-۲- همکاری لازم با مأمورین سازمان حفاظت محیط زیست و وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی را بعمل آورد.

۱۲-۱-۳- تدابیر لازم در مواقع اضطراری که تصفیه فاضلاب‌ها به هر علتی متوقف می‌شود، اتخاذ و از تخلیه مستقیم فاضلاب به آب‌های پذیرنده تحت هر شرایطی خودداری نماید.

۱۲-۱-۴- الزامات سازمان حفاظت محیط زیست و وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی در دفع بهداشتی فاضلاب تولیدی را رعایت نماید.

۱۲-۱-۵- ضوابط بهداشت محیطی و بهداشت فردی اعلامی از سوی وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی را رعایت نماید.

۱۲-۲- ادارات کل حفاظت محیط زیست استان‌ها موظف به انجام اقدامات زیر می‌باشند:

۱۲-۲-۱- بررسی نتیجه آزمایشات انجام شده بر روی نمونه‌های ادواری (هر سه ماه یک بار) اخذ شده از خروجی فاضلاب تصفیه شده گاوداری‌ها (بر مبنای ضوابط خود اظهاری در پایش آلودگی محیط زیست و شیوه نامه های آزمایشگاه-های معتمد) توسط آزمایشگاه‌های معتمد سازمان حفاظت محیط زیست و اعلام نظر در خصوص نوع و میزان آلودگی هر یک از فاکتورهای شاخص آلاینده.

۱۲-۲-۲- اخطار کتبی بر مبنای نتایج پایش‌های انجام شده آزمایشگاه‌های ادارات کل حفاظت محیط زیست استان‌ها و یا آزمایشگاه‌های معتمد سازمان حفاظت محیط زیست (در مواردی که شدت آلودگی بیش از حدود مجاز بار آلودگی هر یک از فاکتورهای شاخص آلاینده مندرج در استانداردهای ملاک عمل باشد) با ذکر نوع و میزان آلودگی و همچنین مهلت رفع آلودگی (که متناسب با شرایط تعیین می‌شود) به متصدی گاوداری.

۱۲-۲-۳- برخورد با موارد تخلف به تناسب نوع و میزان تخلف با رعایت قوانین و مقررات مربوط.

۱۲-۳- فاضلاب خروجی باید دارای شرایط و ویژگی‌های مندرج در استانداردهای ملاک عمل باشد.

۱۲-۴- لجن و یا سایر مواد جامد تولید شده در تاسیسات تصفیه فاضلاب قبل از دفع بایستی بصورت مناسب تصفیه و تثبیت شده و تخلیه نهایی این مواد نباید موجب آلودگی محیط زیست شود.

فصل ۴: ویژگی فضولات (جامد و مایع) دامی تثبیت شده مورد استفاده در اراضی کشاورزی

ماده ۱۳- فضولات (مایع و جامد) دامی بی خطر شده برای استفاده در اراضی کشاورزی باید طبق دستورالعمل‌های وزارت جهاد کشاورزی و از طریق آزمایشگاه‌های مورد تأیید آن دستگاه مورد آنالیز قرار گرفته و ضمن رعایت موارد زیست محیطی و بهداشتی و الزامات مندرج در این دستورالعمل ویژگی‌های زیر را دارا باشند. در غیر این صورت مصرف آن‌ها در اراضی

دستورالعمل مدیریت زیست محیطی و بهداشتی فضولات دامی مایع و جامد در گاوداری های صنعتی و مجتمع های دامپروری

کشاورزی ممنوع می باشد.

- ویژگی های میکروبیولوژی فضولات (جامد/مایع) سالم سازی (بی خطر سازی) شده مندرج در جدول (۱) این دستورالعمل را دارا باشد.
- غلظت مجاز فلزات سنگین مندرج در جدول (۲) این دستورالعمل را دارا باشد.
- نباید بوی بد و نامتعرفی داشته باشند.
- خطری برای محیط زیست، سلامتی و ایمنی نداشته باشد.
- در مورد فضولات جامد دامی، باید شاخص جوانه زنی بذور حداقل ۷۰ درصد باشد.
- فضولات مایع دامی سالم سازی شده نباید در شوری (هدایت الکتریکی یا EC) خاک محل مورد استفاده تغییر محسوسی ایجاد نماید.

جدول (۲): بیشینه غلظت مجاز فلزات سنگین در فضولات (جامد و مایع) دامی سالم سازی شده

فلزات سنگین	علامت اختصاری	بیشینه غلظت مجاز در فضولات دامی جامد (میلی گرم در کیلوگرم ماده خشک)	بیشینه غلظت مجاز در فضولات دامی مایع (میلی گرم در لیتر)
آرسنیک	As	۱۰	۰/۱
جیوه	Hg	۵	ناچیز
سرب	Pb	۲۰۰	۱
کادمیم	Cd	۱۰	۰/۰۵
کبالت	Co	۲۵	۰/۰۵
کروم (کل)	Cr(III)	۱۵۰	۲
	Cr(VI)		۱
نیکل	Ni	۱۲۰	۲

استاندارد مورد استفاده: شیوه نامه ثبت مواد کودی مؤسسه تحقیقات خاک و آب و استاندارد ملاک عمل

ماده ۱۴- استفاده از فضولات (جامد و مایع) دامی در اراضی کشاورزی با هدف حاصلخیزی خاک و تغذیه گیاه باید مطابق دستورالعمل فنی مؤسسه تحقیقات خاک و آب وزارت جهاد کشاورزی باشد که ظرف مدت ۳ ماه تدوین و ابلاغ خواهد شد.

ماده ۱۵- با توجه به قانون حفاظت از خاک، بهره برداران و استفاده کنندگان از فضولات دامی جامد و مایع بایستی به نحوی عمل کنند که فعالیت های آنها منجر به آلودگی و تخریب خاک نگردد (رعایت مفاد قانون حفاظت از خاک در اجرای این

دستورالعمل مدیریت زیست محیطی و بهداشتی

فضولات دامی مایع و جامد در گاوداری‌های صنعتی و مجتمع‌های دامپروری

دستورالعمل باید مورد توجه قرار گیرد).

ماده ۱۶- اشخاص حقیقی و حقوقی متقاضی استفاده از فضولات دامی فرآوری شده به عنوان "ماده کودی" در اراضی کشاورزی ملزم به رعایت شرایط و شاخص‌های مندرج در «آئین نامه ثبت و کنترل کیفی انواع مواد کودی» (موضوع ابلاغیه شماره ۵۸۵/۲۳۰ مورخ ۱۳۹۳/۰۸/۲۱ وزیر محترم جهاد کشاورزی) و دریافت شماره ثبت از دفتر ثبت و کنترل کیفی مواد کودی می باشند.

فصل پنجم: برنامه اجرایی مدیریت زیست محیطی در گاوداری‌ها

ماده ۱۷- متصدیان واحدهای گاوداری مشمول این دستورالعمل موظف به ارائه برنامه مدیریت زیست محیطی گاوداری تحت مدیریت با در نظر داشتن کلیه مراحل اعلام شده در بند (ج) ماده ۲ و ماده ۷ قانون مدیریت پسماندها و تبصره ذیل آن و نیز اجرای آن زیر نظر مسئول فنی بهداشتی، با رعایت موارد زیر می باشند:

۱-۱۷- بررسی کمی و کیفی پسماندهای تولیدی (فضولات دامی) و نیز فاضلاب گاوداری.

۲-۱۷- تدوین برنامه مدیریت زیست محیطی مناسب و متناسب براساس بررسی‌های کمی و کیفی صورت گرفته در بند (۱-۱۷)

۳-۱۷- آماده سازی زیرساخت‌های مورد نیاز براساس برنامه تدوین شده.

۴-۱۷- اجرای برنامه مدیریت زیست محیطی بر اساس ظرفیت موجود در گاوداری و با رعایت مفاد این دستورالعمل طی برنامه زمان بندی مندرج در جدول شماره (۳)

تبصره: صرف نظر از اجرای برنامه مدیریت زیست محیطی فضولات دامی جامد و مایع مطابق برنامه زمانبندی و ظرفیت‌های مندرج در این ماده، کلیه واحدهای گاوداری ملزم به اجرای دستورالعمل خوداظهاری در پایش (فاضلاب) و سایر پسماندهای تولیدی می- باشند.

جدول (۳): جدول زمان بندی اجرای برنامه مدیریت زیست محیطی

سال اجرای برنامه مدیریت زیست محیطی				ظرفیت گاوداری/مجتمع دامپروری (راس)
۱۴۰۳-۱۴۰۴	۱۴۰۲-۱۴۰۳	۱۴۰۱-۱۴۰۲	۱۴۰۰-۱۴۰۱	
			*	بیش از ۲۰۰۰
		*		۱۰۰۰ - ۲۰۰۰
	*			۵۰۰ - ۱۰۰۰
*				۵۰ - ۵۰۰

۵-۱۷- واحدهای گاوداری موظفند نسبت به ثبت اطلاعات و داده‌های مربوط به پسماند و فاضلاب تولیدی واحد خود اقدام نمایند. اطلاعات مربوط به کیفیت و کمیت ماده کودی دامی جامد و فضولات مایع بی خطر شده و همچنین فاضلاب‌ها باید توسط هر واحد در سامانه جامع محیط زیست انسانی سازمان حفاظت محیط زیست (بخش‌های پسماند و فاضلاب) بارگذاری و سپس به تایید بخش‌های تخصصی سازمان جهاد کشاورزی استان (دامپزشکی، آب و خاک و...)، برسد. لازم به

دستورالعمل مدیریت زیست محیطی و بهداشتی

فضولات دامی مایع و جامد در گاوداری‌های صنعتی و مجتمع‌های دامپروری

ذکر است اطلاعات مربوط به پایش خروجی تصفیه خانه واحدهای گاوداری (نتایج آنالیزها) نیز باید توسط آزمایشگاه‌های معتمد در سامانه مذکور (بخش پایش) درج شود.

۱۷-۶- تدوین برنامه آموزشی جهت آشنایی پرسنل و کارگران شاغل با مفاد این دستورالعمل در حیطه وظایف محوله و اطمینان از مهارت و صلاحیت آن‌ها و اجرای آن در سطوح مختلف (مدیریت، پرسنل و کارگران شاغل) بطور مجزا.

۱۷-۷- هر واحد گاوداری می‌بایست گزارش اقدامات انجام شده بر اساس برنامه مدیریت زیست محیطی خود را در هر دوره سه ماهه به سازمان جهاد کشاورزی استان مربوطه ارائه و پس از اخذ تایید محتوی گزارش توسط سازمان مذکور (حسب مورد بر اساس شرح وظایف قانونی مرتبط از طریق گروه محیط زیست و سلامت غذای آن سازمان)، به اداره کل حفاظت محیط زیست استان ارسال نماید.

تبصره ۱: سازمان جهاد کشاورزی هر استان موظف است نظارت‌های لازم بر عملکرد واحدهای گاوداری و اجرای برنامه مدیریت زیست محیطی آن را بعمل آورد.

تبصره ۲: اداره کل حفاظت محیط زیست هر استان موظف است ضمن بررسی گزارش موضوع این ماده نسبت به مطابقت آن با اقدامات انجام شده در هر واحد گاوداری اقدام نماید.

۱۷-۸- نمونه برداری ادواری (هر سه ماه یک بار) از فضولات (جامد و مایع) دامی تثبیت شده و انجام آزمایشات لازم در آزمایشگاه‌های منصوب به وزارت جهاد کشاورزی.

۱۷-۹- نمونه برداری ادواری (هر سه ماه یک بار) از خروجی فاضلاب تصفیه شده و انجام آزمایشات لازم حسب مورد در آزمایشگاه‌های معتمد سازمان حفاظت محیط زیست.

۱۷-۱۰- ارسال نتایج آزمایشات اخذ شده از فضولات دامی و فاضلاب گاوداری به سازمان جهاد کشاورزی استان و اداره کل حفاظت محیط زیست استان در پایان هر فصل.

تبصره- هزینه تمامی آزمایشات انجام شده (براساس این دستورالعمل) بر عهده متصدی گاوداری می‌باشد.

ماده ۱۸- تمامی واحدهای گاوداری که مطابق برنامه زمانبندی مندرج در جدول (۳) این دستورالعمل نسبت به ارائه و اجرای برنامه مدیریت زیست محیطی اقدام نمایند، در صورت رعایت موارد زیر و با تایید اداره کل حفاظت محیط زیست استان در فهرست صنایع آلاینده همان سال قرار نمی‌گیرند.

الف- برنامه مدیریت زیست محیطی خود را ارائه نمایند.

ب- برنامه ارائه شده آنها به لحاظ محتوایی و اجرایی توسط سازمان جهاد کشاورزی استان و اداره کل حفاظت محیط زیست استان تایید گردد.

ج- برنامه مدیریت زیست محیطی نهایی خود را مطابق ماده ۱۷ این دستورالعمل اجرا نمایند.

ماده ۱۹- هزینه‌های اجرای برنامه مدیریت زیست محیطی واحدهای گاوداری، بعنوان هزینه‌های قابل قبول بند (د) ماده (۴۵) آئین نامه اجرایی قانون وصول درآمدهای دولت و مصرف آن در موارد معین (یک در هزار) محسوب می‌شود.

ماده ۲۰- صندوق ملی محیط زیست نسبت به ارائه تسهیلات برای اجرای برنامه مدیریت زیست محیطی واحدهای گاوداری

دستورالعمل مدیریت زیست محیطی و بهداشتی
فضولات دامی مایع و جامد در گاوداری های صنعتی و مجتمع های دامپروری

مشمول این شیوه نامه در صورت وجود منابع اقدام نماید.

ماده ۲۱ - این دستورالعمل در (۲۱) ماده و (۱۷) تبصره تدوین و از زمان ابلاغ لازم الاجرا خواهد بود. همچنین دستورالعمل های مغایر (از جمله دستورالعمل شماره ۹۷/۳۲۰/۴۶۰۵۵ مورخ ۱۳۹۷/۱۱/۱۵) کان لم یکن تلقی می گردند.